

Art. 10. De Gemeentelijke Overheid bestrijde krachtig de onvrijwillige werkeloosheid:

- a. door het zooveel mogelijk tijdig doen uitvoeren van productieve werken (ontginning van woeste gronden, aanleggen van wegen, enz.);
- b. door het verleen van bijslag op de uitkeering, die de arbeidersorganisaties aan hunne leden verleen;
- c. door het instellen en instandhouden van een Arbeidsbeurs, of althans door het geven van gelegenheid tot arbeidsbemiddeling.

De plattelandsgemeenten zoeken daarbij samenwerking met de Arbeidsbeurzen in nabij gelegen steden.

Art. 11. In verband met plaatselijke omstandigheden en in overleg met de organisaties van belanghebbenden make de Gemeente een verordening inzake de vervroegde winkelsluiting.

Art. 12. De Gemeente zorg met ernst voor een doelmatige uitvoering van de Woningwet. Zij steune alle Vereenigingen, die in het belang der Volkshuisvesting werkzaam willen zijn. Waar het particulier initiatief te kort schiet, bouwe de Gemeente zelf goede en goedkope arbeiderswoningen.

Ook met het oog op de belangen der volkshuisvesting behooren de Gemeentebesturen er zorg voor te dragen, dat zij tijdig in het bezit komen van gronden, die voor de uitbreiding der Gemeente van betekenis kunnen zijn.

Art. 13. De Gemeentelijke Overheid bevordere krachtig de volksgezondheid, o. m. door een goeden reinigingsdienst, het steunen of oprichten van zwembaden, badinrichtingen, van gemeentelijke slachthuizen, keuring van levensmiddelen, etc.

Ook worde in de plattelandsgemeenten bovenal gezorgd voor goed en voldoende drinkwater (stand-pijpen, waterleiding in samenwerking met genabuurde Gemeenten).

Art. 14. De Gemeente steune, waar noodig, de klein-industrie en den landbouw, o. m. door het tegen billijke en gemakkelijke afbetalingsvoorwaarden verkrijgbaar stellen van krachtwerktuigen, het goedkoop leveren van electriciteit; het subsidiëren van land- en tuinbouw cursussen. Zij geve grond in erfpacht aan hen, die daarop eenige onderneming van industrieelen aard willen vestigen. Het verkrijgen van land door landarbeiders worde krachtig bevorderd.

Art. 15. Bij het heffen van plaatselijke directe belasting naar het inkomen houde het gemeentebestuur rekening met de financiële draagkracht der verschillende groepen van ingezetenen en neme in de desbetreffende verordening zoodanige bepalingen op, dat, behalve een aftrek voor noodzakelijk levensonderhoud, ook worde toegestaan eene, berekend naar het aantal kinderen.

CHRISTELIJK-SOCIALE PARTIJ.

Program, vastgesteld 18 November 1912.

Hoofdbestuur: C. D. Cramer, Utrecht; A. de Geus, Gendringen; E. A. Keuchenius, Scheveningen; A. R. van de Laar, Gendringen; A. van der Heeg, 's-Gravenhage; E. Zwolsman, Hillegom; J. Douma, Scheveningen.

Art. 1. De Christelijk-Sociale partij belijdt Jezus Christus als Verlosser en Koning, zonder Wien geen ding gemaakt is, dat gemaakt is. Zij wil zoo alle terrein des levens voor Hem opeischen en God verheerlijken, doordat alle krachten, die in een volk zijn gelegd tot volle ontwikkeling en ontplooiing komen, Zijn naam ten prijs.

Art. 2. Met verwerping van de beginselen der revolutie vindt zij noch in den volkswil, noch in de wet, noch in het staatswezen, noch in de Kerk, doch alleen in God de bron van het souverain gezag; terwijl zij anderzijds de souvereiniteit van Oranje eert, als onder de leiding Gods in onze geschiedenis geworden.

Art. 3. De Overheid regeere naar het richtsnoer der eeuwige beginselen van Gods Bizardere Openbaring. Zij heeft in haar openbare instellingen, in heel haar optreden den naam van Christus te belijden, altijd echter met volkomen eerbiediging van de persoonlijke vrijheid harer burgers en harer ambtenaren. De neutraliteit, die door de werking der beginselen van revolutie en separatisme in ons staatsleven en volksleven doordrong, worde al meer uitgebannen. De Overheid ontwikkelde en sterke ons volk in de lijn onzer Historie, en handhave aldus ons nationaal Protestantsch volkskarakter.

Art. 4. De Overheid is noch orgaan van het volk, noch van de Volksvertegenwoordiging, zij oefene echter haar taak uit in volkomen samenwerking met de door het volk gekozen vertegenwoordiging. Zoo worden de burgers tot staatkundige medewerking geroepen, aan welke roeping de belijders van Christus zich niet mogen onttrekken. Deze medewerking der burgers voerde historisch noodzakelijkerwijs tot de vorming van staatkundige partijen. Iedere politieke partij of groep, die van Christelijke beginselen wil uitgaan en naar den Christus-naam zich wil noemen, heeft nu echter in heel haar strijd, vóór alles, naar eisch dier Christelijke beginselen van elke ongerechtigheid af te staan. Zij belijdt, dat gelijk het Koninkrijk Gods, zoo ook het ware staatsbelang, nooit kan worden bevorderd door eenig middel of eenige daad, die niet aan den eisch van Christus kan worden getoetst. Zoo mag haar strijd, ook bij de stembus, het karakter van Christelijken waarheidszin nimmer verloochenen, zoo noodig met opoffering van wereldsch succes.

Art. 5. In beide deelen der Volksvertegenwoordiging moet weerspiegeld worden, wat aan beginselen en wenschen in heel het volk leeft. Wij bij de huidige volksontwikkeling ook de eenvoudige kleine luyden het verband tusschen beginselen en staatkunde kunnen verstaan, moet voor de Tweede Kamer, de Provinciale Staten en den Gemeenteraad algemeen kiesrecht van mannen worden ingevoerd. Niet wij alle burgers eenig natuurlijk recht hierop zouden bezitten, een dergelijk recht bestaat niet, doch wij aldus het kiesrecht op de meest rechtvaardige wijze zal worden geregeld. Vrouwenkiesrecht voor Tweede Kamer, Provinciale Staten en Gemeenteraad worde ingevoerd. De maatschappelijke welstand zij voor de bepaling van het kiesrecht van vrouwen van geen invloed.

Art. 6. Bij het algemeen kiesrecht van mannen, die een bepaalden leeftijd hebben bereikt, worde enkel uitgesloten, wie door zijn geestvermogens voor uitoefening van het kiesrecht ongeschikt is, wie bij rechterlijk vonnis tot bepaalde straffen is veroordeeld, wie bij zoodanig vonnis van het kiesrecht is ontzet. Bedeelden worden echter niet uitgesloten. Voor de verkiesbaarheid tot lid van de Staten-Generaal, van de Provinciale Staten en van den Gemeenteraad worde geen eisch van geslacht of maatschappelijken welstand gesteld.

Art. 7. De Volksvertegenwoordiging mist het recht om door middel van verwerping der begrooting de Regeering aan zich ondergeschikt te maken. Zoo moet het verwerpen van begrootingen om redenen buiten die begrootingen gelegen, tenzij in zeer buitengewone gevallen, als machtsoverschrijding worden afgekeurd.

Art. 8. De leden van de Tweede Kamer, van de Provinciale Staten en van de Gemeenteraden moeten worden gekozen bij enig stelsel van evenredige vertegenwoordiging, zoo ook de leden van de Eerste Kamer bij hun verkiezing door de Provinciale Staten. Voor de verkiezing van de leden der Tweede Kamer worde het Rijk in niet meer dan enkele groote districten verdeeld. De invoering van deze evenredige vertegenwoordiging moet geëischt uit hoofde van politieke rechtvaardigheid, ter verhooging van het politieke leven, ter zuivering van den stembusstrijd,

ter wegneming van politieke wantoestand. Evenredige vertegenwoordiging wordt bij uitstek een eisch van Christelijk beginsel geacht.

Art. 9. De nationale weerkracht worde zooveel mogelijk versterkt, ook door aanzienlijke geldelijke opofferingen, waarbij men echter de sociale verheffing van het volk als een hoofddoelwaarde voor de sterking der volksweerkraft beschouwe. Daarbij streve men naar een waarlijk nationaal volksleger, waarbij alle scheiding tusschen militairen stand en volk ophoude. Terwijl alle kazernering, vooral uit moreel oogpunt, zooveel mogelijk worde afgeschaft. Aan Protestantische Godsdienstleeraars worde niet als zoodanig vrijstelling van dienst verleend. Algemeene dienstplicht worde ingevoerd, waardoor de loting kan worden afgeschaft. De keuring zij zeer streng.

Art. 10. De Overheid drage zorg, dat voor de kinderen van het volk voldoende gelegenheid tot onderricht opensta, zij brenge dit onderwijs op zoo hoog mogelijk peil. Voor alle Overheidsscholen worde ieder beletsel voor het belijden van Christus weggenomen. Met volkomen eerbiediging van de persoonlijke vrijheid der onderwijzers, worde door ieder, die op deze Overheidsscholen onderricht geeft, naar zijn overtuiging en begeerte van Christus getuigd. Enkel met deze beperking, dat niets in strijd met de Apostolische Geloofsbelijdenis worde geleerd, terwijl noodeloos kwetsen van anderer overtuiging vermeden moet worden. Aan de bijzondere scholen blijve de bestaande subsidie verzekerd. En deze subsidie kan zoo noodig worden verhoogd, zoo slechts niet de oprichting van bijzondere scholen met volkomen onderhoud van Overheidswege mogelijk worde.

Art. 11. Ook de aard van het onderwijs zelf worde aan de Christelijke levensbeschouwing getoetst; zoo worde een schadelijk intellectualisme bij dit onderwijs bestreden. Bij de vakken van onderricht worde ook met verhooging van kunstgevoel rekening gehouden als zijnde noodzakelijk naast verstandelijke ontwikkeling. Door het onderwijs worde onze volkskracht gesterkt; al wat deze volkskracht verzwakt, worde aldus uit ons onderwijs gebannen; examens en het voortdurend onderzoek naar de oogenblikkelijke kennis der leerlingen, moeten zooveel mogelijk worden beperkt.

Art. 12. Ter leniging van sociale nood en naar eisch van sociale rechtvaardigheid streve de Overheid met alle kracht naar betere economische levens toestanden voor het gansche volk. Daarbij trachte zij bij de huidige disharmonische, door de zonde verworden bezitsverhoudingen tot peræquatie van bezit mede te werken, voorzoover dit voor de sociale veerkracht en de maatschappelijke productie niet tot schade wordt. Bij alle sociale maatregelen, waarbij men van Overheidswege in het maatschappelijk leven ingrijpt, ga men uit van het beginsel van steun en vrijheid, opdat naar eisch van Protestantisch-Christelijke levensbeschouwing de persoonlijke veerkracht zooveel mogelijk worde gesterkt.

Art. 13. De Overheid behandle alle ambtenaren, beambten en arbeiders, die in haar dienst zijn, naar eisch van Christelijk-sociale rechtvaardigheid. In loonstandaard, in arbeidsduur, in medezeggenschap in het bedrijf, voorzoover deze practisch mogelijk is, in doorvoering van mogelijke arbeidsvereniging, zij de Overheid den particulieren bedrijven ten voorbeeld.

Art. 14. Alle bedrijven, die door hun bijzondere economische ontwikkeling of gesteldheid, voor overname door de gemeenschap geschikt zijn, worden door de Overheid genaast.

Art. 15. Naar eisch van het beginsel van steun en vrijheid, worde op stuk van uitkeering bij ouderdom, ziekte en invaliditeit, van uitkeering van weduwen- en weezenrenten, in vrijwillige verzekering met krachtige Overheidshulp weduw gezocht. Zoo moeten door breedten Overheidssteun allen, die zich willen verzekeren en den last der premiebetaling niet of moeilijk kunnen dragen, geheel of gedeeltelijk van premiebetaling worden vrijgesteld. Terwijl bij deze draagkracht der verzekerden met de talrijkheid van het gezin aanmerkelijk rekening worde gehouden.

Art. 16. Bij wettelijke regeling worde voor alle loonarbeiders arbeidsdag van in ieder geval niet langer dan tien uur vastgesteld, die niet door den aard van het bedrijf worde geëischt, wettelijke regeling, afgeschaft, zoo althans buitenlandse concurrentie lijke afschaffing niet voor het nationale bedrijf te gevaarlijk doet zijn.

Art. 17. Bij de regeling der belastingen worde vóór alles rekening gemaakt met de draagkracht van hen, die de belastingen hebben op te brengen. Zoo worde de suikeraccijns afgeschaft, en worden bij vermeerdering der Staatsuitgaven door verhooging der directe belastingen en van de successiebelasting de noodige middelen gevonden. Bij deze directe belastingen worde ook met de draagkracht naar de talrijkheid van het gezin aanmerkelijk rekening gehouden.

Art. 18. In tariefsverhooging zoek men nimmer een middel ter vermeerdering der staatsinkomsten, wijl een dergelijke belasting met allen eisch van last naar draagkracht in strijd is. Bescherming van eenig bedrijf door invoerrechten vinde in een land als het onze slechts bij hooge uitzondering plaats, en dan ter bescherming óf van bedrijven, aan welke uit bijzonder nationaal oogpunt steun moet verleend, óf aan bedrijven, die tijdelijk door buitengewone buitenlandse concurrentie met ondergang worden bedreigd.

Art. 19. De salarissen van alle ambtenaren en beambten in Overheidsdienst moeten worden geregeld in verband met het kinderental van het gezin.

Art. 20. De technische vaardigheid van ons volk worde op alle gebied zoo krachtig mogelijk door de Overheid bevorderd.

Art. 21. Waar in den uitvoerhandel voor een belangrijk deel de economische toekomst voor ons volk ligt, onthoude de Overheid zich van eenigen maatregel, waardoor deze export wordt belemmerd, en steune zij dezen uitvoer door een op breede schaal ingerichten consulair dienst.

Art. 22. Het pachtcontract worde zoodanig geregeld, dat de rechtspositie der pachters wordt versterkt. De jachtwet worde geheel gewijzigd, zoodat de belangen van den landbouw niet langer aan den wildstand worden opgeofferd. Voor de landbouwarbeiders worde het verkrijgen van grond ter bebouwing, van Overheidswege bevorderd.

Art. 23. De Kerk worde door de Overheid erkend als een Goddelijke instelling, die onafhankelijk is van den Staat. De pluriformiteit der Kerk als ideale toestand worde volkomen verworpen. Art. 171 der Grondwet blijve voorloopig ongewijzigd. Mocht echter tot wijziging worden overgegaan, dan worde aan de Nederlandsch Hervormde Kerk wegens haar historische rechten en haar karakter als volkskerk aanzienlijk belangrijker uitkeering gedaan dan aan de andere Kerken. Daarbij zij echter uitgesproken, dat deze Kerk eerst dan aan hare roeping als Kerk en dus ook als volkskerk volkomen kan voldoen, zoo zij uitdrukkelijk de belijdenis van den Christus naar de Schriften handhaaft.

Art. 24. In de koloniën worde een onbaatzuchtige politiek gevolgd, die bedoelt de inlanders op een hooger peil van geestelijke en stoffelijke ontwikkeling te brengen. De Overheid belijde Christus tegenover een niet-Christelijke bevolking. Op de Overheidsscholen getuige ieder naar zijn overtuiging en begeerte van Christus, terwijl niets in strijd met de Apostolische Geloofsbelijdenis mag worden geleerd. Aan de bijzondere scholen wordt subsidie verleend, voorzoover het onderwijs niet wordt gegeven in een aan het Christendom uitgesproken vijandige Godsdienstige richting. In onze Oostindische Koloniën worde Hooger Onderwijs ingevoerd, dat op gelijken voet worde ingericht als in het Moederland. De Christelijke Zending worde van Overheidswege krachtig gesteund. De Overheid wake, dat de eene zending, bepaaldelijk de Roomsche, niet verstordend ingrijpe in den arbeid der andere. De rechtspositie der Christen-inlanders worde nader geregeld. De invoer, productie en verkoop van opium worde in onze koloniën verboden.

Art. 25. Er zij een onafhankelijke rechtspraak, die onder ieders bereik valle en in verband sta met het zedelijk rechtsbesef der natie, volgens wetten, die op eeuwige rechtsbeginselen rusten. De Overheid straffe, niet slechts om de maatschappij te beschermen of den overtreders te beteren, maar allereerst uit hoofde der geschonden gerechtigheid. De Overheid bezit het recht aan de burgers, ter strafopheffing, het leven te ontnemen; de doodstraf worde echter alleen hersteld, zoo de rechters zelf deze doodstraf ten uitvoer brengen. Zoo met boete-oplegging wordt gestraft, zij deze boete evenredig met het inkomen of vermogen van den gestrafte. Bij preventieve hechtenis worde schadevergoeding toegekend aan wie ten slotte niet wordt veroordeeld.

Art. 26. De rechtspositie van allen, die in Overheidsdienst zijn, worde wettelijk geregeld. Hun geestelijke vrijheid worde daarbij zooveel mogelijk gewaarborgd. Administratieve rechtspraak worde ingevoerd.

Art. 27. De Overheid wake voor de publieke zedelijkheid en were uit het openbare leven wat naar Gods eischen daarin niet mag worden geduld. Het neomalthusianisme worde door de Overheid als een zonde, die de nationale kracht bedreigt, erkend en als zoodanig bestreden. Daarbij steune en eere zij het groote gezin.

Art. 28. De Overheid wake voor de Volksgezondheid met inachtneming van ieders vrije beschikking over eigen lichaam en geweten en met overweging, dat bestrijding van Volksziekten moet samengaan met opheffing van sociale nooden.

Herziening der wet tegen besmettelijke ziekten, ook met het oog op bestrijding der geslachtsziekten, gedooft geen uitstel. Hierbij moet verband gelegd worden tusschen de binnenlandsche wetgeving en de bepalingen der Internationale Sanitaire Conventie.

Wettelijke voorziening tegen vervalsching van levensmiddelen en tegen verontreiniging zooveel van den bodem, als van de openbare wateren en van den dampkring is dringend noodzakelijk.

In de wetgeving worde, meer dan thans het geval is, rekening gehouden met de bijzondere gevaren voor de gezondheid, waaraan de arbeider in vele bedrijven is blootgesteld.

Art. 29. De Overheid trachte den woningtoestand zooveel mogelijk te verbeteren, bijzonderlijk bij woningnood door financieelen steun bij den aanbouw van nieuwe woningen. Zij steune bijzonderlijk vereenigingen, die zich ten doel stellen woningen voor groote gezinnen te verschaffen.

Art. 30. De staatsloterij worde zonder eenigen overgang afgeschaft, waarbij echter een financieele uitweg worde gezocht voor hen, die van Overheidswege aangesteld, door dezen maatregel in hunne broodwinning schade lijden.

Art. 31. Het alcoholisme, dat tot volkszonde werd, worde van Overheidswege krachtig bestreden. Plaatselijke keuze, waarbij aan de burgers van een gemeente of van een bepaald territoir het recht wordt toegekend uitspraak te doen over het al of niet bestendigen van den verkoop van alcoholische dranken binnen den kring dier gemeente of van dit territoir, worde ingevoerd.

Art. 32. De vrijheid van de naar Christelijke levensbeschouwing achtbare conscientie worde zooveel mogelijk geëerbiedigd. Zoo worde de militieplicht, voor wie hiertegen bezwaar heeft, omgezet in eenigen anderen arbeid ten nutte van den Staat; niemand in strijd met zijn conscientie tot sociale verzekering gedwongen.

Art. 33. De Zondagsrust worde van Overheidswege krachtig bevorderd, bijzonderlijk met betrekking tot de openbare middelen van vervoer; de publieke ontheiliging van den Zondag worde door haar tegengestaan. De Overheid voere voor wie in haar loondienst zijn den vrijen Zaterdagmiddag in, ter bevordering van de Zondagsrust, en geve ook aldus het voorbeeld voor het maatschappelijke leven.

Art. 34. In de maatschappij worde, afgezien van alle Overheidsbemoeiing, de sociale rechtsstrijd gestreden, ter vermindering van de huidige sociale wantoestanden. Waar in de gescheidenheid van arbeiders en productiemiddelen een hoofd-oorzaak dier sociale disharmonie valt te speuren, moeten de productiemiddelen zooveel mogelijk in het medebezit van alle producenten worden teruggebracht. Zoo worde in alle particuliere bedrijven, waar dit niet op bijzondere moeilijkheden afstuit, bedrijfsmedebezit der arbeiders ingevoerd. Voorzoover geen bedrijfsmedebezit bestaat, kome althans allerwege een deel der gemaakte winst aan de arbeiders.

Art. 35. De bedrijfsinrichting worde, langs heel de lijn der voortbrenging, zooveel mogelijk in constitutioneelen zin hervormd, zoodat aan de arbeiders zelf op de regeling van den arbeid invloed toekome. De rechtspositie worde daarbij zoodanig geregeld, dat de geestelijke vrijheid zooveel mogelijk wordt gehandhaafd, en het ontslag aan bepaalde regelen wordt gebonden, en willekeur hierbij wordt uitgesloten.

Art. 36. De vakbeweging der arbeiders worde krachtig gesteund. Het zij hier steeds een strijd om recht, naar eisch van de Christelijke zedelee, en niet om macht. In de vakvereenigingen worde een krachtig middel aangegrepen tot economische en geestelijke verheffing der arbeiders, doch men zie gezinszins in deze vakvereenigingen een oplossing van de maatschappelijke disharmonie, wijl de gescheidenheid van arbeiders en productiemiddelen nimmer in de lijn dier vakvereeniging kan worden verminderd en opgeheven.

Art. 37. Het drukkende en eentonige van den tegenwoordigen nijverheidsarbeid worde zooveel mogelijk weggenomen. De vereeniging van onderscheiden arbeid, vooral van fabrieksarbeid en landarbeid, worde bevorderd, opdat aldus het arbeidsleven op hooger peil kome, en de economische toestand der arbeiders worde verbeterd.

Art. 38. De overmatige arbeidstijd worde, naar Christelijken levenseisch, aanmerkelijk verkort. In alle bedrijven, waar dit economisch mogelijk blijkt, worde de achturige arbeidsdag ingevoerd. De Zondagsrust worde bevorderd door invoering van den vrijen Zaterdagmiddag.

Art. 39. De Kerk ontwake tot sociale ontroering. Bijzonderlijk de Volkskerk heeft Christus te belijden in het industrie-leven van onzen tijd. Zij moet naar eisch van de Christus-prediking en de stem van het sociale recht en de band van de sociale deernis met alle kracht laten vernemen. Zoo worde ook de stem tusschen Volkskerk en arbeiders gesterkt. In de Kerk worde alle verschil naar rijkdom aan goederen, zoo b.v. ook op het punt van plaatsengeld, vermeden. Ook aan de vrouwelijke lidmaten worde het gemeentelijke kiesrecht toegekend. Bedeeling zij geen reden tot uitsluiting.

Art. 40. De kunstzin van het volk worde verhoogd en het besef versterkt, dat God in en door het schoone moet worden verheerlijkt en zoo ook door het woe-keren met alle talenten, die Hij op dit terrein in een volk heeft gelegd.

ALGEMEENE STAATSPARTIJ TER BEHARTIGING VAN DE BELANGEN VAN HET NEDERLANDSCHE VOLK.

(Statuten vastgesteld 7 Maart 1914.)

Hoofdbestuur: D. Reiman, voorz., Sloten (N.H.); B. J. Gelder, vice-voorz., Amsterdam; Cd. Simon, 1e secr., Santpoorterstr. 2E, Haarlem; A. Schipper, 2e secr., Haarlem; B. Th. van Loo, 1e penningm., Amsterdam; G. J. Nebbeling, 2e penningm., Amsterdam; G. J. Bosgoed, Amsterdam.

Grondbeginselen.

(1). De Partij stelt zich ten doel:

- a. het met wettige middelen bevorderen van de belangen van het geheele Nederlandsche Volk;